

jetunióval. Ebbe Franciaország nem fog beleegyezni még akkor sem, ha a négyhatalmi egyezmény teljes értékű biztonságot nyújtana számára. Mert Németország ugyanakkor azt is kívánja, hogy Csehszlovákia szüntesse meg szerződéses vonatkozásait Franciaországgal és a Szovjetunióval s kössön kétoldali megemntámadási egyezményt Németországgal, mely így hajlandó biztosítani területi épségét. Ha ezt az ajánlatot Franciaország Ausztria intő példája előtt is elutasította, mennyivel inkább kell ugyanugy cselekednie Ausztria bekebelezése után... Eppen ezért igen kétségesnek véljük a négyhatalmi egyezmény kilátásait.

Spanyolországban még áll a harc s nyilvánvalóan Anglia csendes segédletével (bár az új angol-olasz megállapodás az olasz csapatok kivonását jelöli meg a szerződés érvényességének előfeltételül) a tengelyhatalmak intervencionizmusa annak végső kimeneteléig érvényesülni fog. Anglia gazdasági tulsúlyának erejével reméli Francót — győzelme esetén — megszelídíteni, akárcsak most Itáliát. Spanyolországban még áll a harc, de a világ közvéleménye feszült gonddal fordul Középeurópa felé... Hol itt, hol ott lángol fel a háború szövétneke. Az imperiális előretérés a „lokalizált“ háború kevésbé kockázatos, adagolt módszerével véli megvalósítani uralmi terveit. Abesszínia, Spanyolország, Kína egyértelmű példák. Japán vállalkozása mindenesetre világarányú. Nem tör kevesebbre, mint a 400 milliós Kína lenyügözésére. Japán egyelőre elérte azt, hogy mohó agressziójával egységesítette Kinát önmaga ellen s létrehozta közvetve Kína és a Szovjetunió kölcsönös megemntámadási szövetségét, holott éppen Kína antiszovjet frontbeállítása volt egyik követelése a nemzeti kormánnyal szemben. Távolkelet eseményei érintik Európát is, nem kevésbé Amerikát. Az Egyesült Államok roppant arányú felfegyverkezési programja, miként Angliáé is, ezuttal a védő elhárítás szolgálatában áll. De tényleg úgy van, ahogy egy politikus mondotta: a békéhez két félre van szükség, a háborút kirobbanthatja egy is. A fegyverkezések szertelen hajszolt irama, amit Németország indított el világszerte, nyomasztóan hat nemcsak a társadalmak életszintjére, hanem azontúl, mint a támadó törekvés eszköze, állandó fenyegetést jelent. Kérdés, hogy az imperiális érdekelletétekkel megosztott Európa képes-e a béke egységes, oszthatatlan megszervezésére.

(Neufeld Béla)

S Z E M L E

PAUL VAILLANT

Akkor, a szépséges párisi őszutó egyik vasárnapján, fáradtan roskadtunk le néhányan a Place Combat egy csöndes Café-jának fonott szalmaszékeire. Már esteledett, de a tömeg egyre csak hőmpölygött a hatalmas uttesten végig a Pére Lachaise temető felé. Ujfranciaország népe végnélküli rendekben menetelt előttünk. Küldöttségek az ország minden részéből. Sokszinű zászlók, fehér és sötétbőrű csoportok, fehér és biborszín rózsakoszorúk, gyászruhás asszonyok és siró külvárosi gyerekek között ott imbolygott a halott óriásira nagyított arcképe. A caesari századok ellen partizánharcot vivó gall

hegylakók vonásai lehettek ilyen kemények...

A feketeruhás nők, az új hit könnyező ministránsfiúi, a Páris körüli „szabad zóna“ delegációi, a gyújtószavú vezércikk-írók, a bátor közéleti férfiút, a nép bajait ókumláló polgármestert temették. S a félmillió tömegből csak kevesen tudták, hogy Vaillanttal Lefebvre érdekes meghatározása szerint: „a rendért lázadó klaszszicizmus“ infernális tűzpróbát állt író-nemzedékének utolsó nagy alakja, a *Tizenhárom haláltánc* feledhetetlen poétája, a *Levelek barátaimhoz* művész-kortanúja szállt sirba. A *Tűz* nemzedéke s a haladó francia irodalom ezt a Vaillant-t gyászolja, s mi erre a Vaillant-ra emlékezünk.

Sokan éppen Vaillant-ban szeretnék látni a Tett és az Ige összeférhetetlenségének legkirivóbb példaképét. A hivatott íróét, aki az akció kényszere alatt nem tudta „kifutni teljes formáját“. Ebből azután önként adódik a konkluzió: az író zárkózzon négy fal közé. A „Vaillant-estet“ ilyen felvetőinek mondja Aragon: ki tudja melyik maradandóbb az „örökkévalóság“ számára: az írók körülcellelt prózája vagy az aktív Vaillant igénytelen közvetlensége? „A kérdés felvetésében már benne a válasz“ — mondja Aragon. Egyébként a kortanú Vaillant már pályafutása kezdetén is ezzel a lelkiismereti problémával vívódott. Nem írja-e már egyik háborús levelében: „A polémisták írónak, az írók polémistának neveznek“. Ovakodunk attól, hogy azt a megoldást, mellyel Vaillant ezt a gordiusi csomót elvágta, receptnek írjuk elő; de lehetetlen nem látni, hogy a Vaillant-féle megoldás ridegen, könyörtelenül, ha nem is vigasztalanul — morális. Egyenes következménye a századelő játékos iskoláiról a frontévek alatt kitudatosodott kritikájának, mely annál kiméletlenebb, mert egyben önkritika is volt: „Mi, amennyire csak tehetünk, a túlkönnyű élet dramatizálására törekedtünk. De nem értünk el egyebet, mint hogy kicsit komplikáltuk az életet, s ezek a bonyodalmak stílus, forma és ritka szonoritások keresésében nyilvánultak meg... Nem is elefántcsonttorony-irodalom volt ez, hanem sérail-irodalom, teli útvesztőkkel, de minden kiút nélkül“.

Mint a háborús tűzkeresztség kitörülhetetlen jegyeit viselő annyi más nagy szellemmel történt, Vaillant-nál is a háborús korélmény végzetes élményt jelentett, mely egyszer s mindenkorra elszakította az önmagáért való, hiú formszeretetet apostolaitól, a kisdalok kised énekeseitől és a formák „forradalmáraitól“ egyaránt.

De hová lett a frontharcosnak a „sérail-irodalommal“ történt eme kihívó leszámolása után a háborúelőtti Vaillant, a VISITE DU BERGER poétája?

S itt álljunk meg egy pillanatra, mert Vaillant első könyvével kapcsolatban mindenféle mende-mondák kaptak szárnyra. Ellenfelei később, midőn állítólagos pálfordulását vetették szemére, főként ifjúkora ez első irodalmi emlékére hivatkoztak. Vénkisasszonylelkű irodalmi közvéleménycsinálók műmegrőkönnyedéssel hánytorgatták, hogy Vaillant „elfordult az első verseskötetét jellemző vallásos szemlélettől“. Sőt a legenda — protestáns létére — még egy, az

Anyaszűzhöz irt ódájáról is tud. (Ezt csak azért említjük fel, mert fölöttébb jellemző az újabban Nyugaton is mindinkább elharapódzó „irodalmi“ rágalmazás módszereire.) Az igazság mindezzel szemben az, hogy a zsenge *Visite du Berger*-en semmi nyoma a kánoni elfogódottságnak, sem pedig az akkor divatos verlaine-i önsanyargató újkereszténységnek. Ezeken a verseken valami pogányos természetimádat, a szabad égtől, a primitív életörömtől megittasult ifju erőteljes pantheizmusa vonul végig, ami nem irodalmi példakön, iskolai reminiszcenciák ujjaélésén formálódott, de táborozási, alpinisztikai és vadászélményeken. Amennyiben irodalmi hatások nyomairól lehet beszélni, ezek csak formai téren mutatkoznak. Verlaine, Francis Jammes s különösen Verhaeren hatása érzik. Az élményanyag azonban robusztusabb, mint ezek a hatások, és egyáltalán nem meglepő, hogy később „a rendért való lázadás“ rettenhetlen harcosának semmit sem kellett megtagadnia szerénységében is oly sokat ígérő irodalmi podgyászából.

Hogy Páris arisztokratikus 16. kerülete gyermekét, egy művész és patricius család ivadékát a frontélmény, a Franciaországban különféle vonatkozásokban még ma is annyit emlegetett „lövészárkoszellelem“ hogyan formálta át elmélyedt poétából, tehetséges festő-növendékből és muzsikusból a tiszavirágéltű irodalmi formák művelőjévé: pamfletistává s vezércikkíróvá, aktív közéleti férfiúvá, — azt ezekben a sorokban aligha lehet megmutatni. Pedig Vaillant pályájában éppen szellemi fejlődéstörténete a legérdekesebb, életútjának a háború választóvíze folytán történt elkanyarodása a „sérail“ papirmaséjától és a pyreneusi pásztortüzek fiatalos exaltált-ságától a veszélyes élet minden kockázatának vállalása felé — közvetlenül azután, hogy a háborús veszélyt a párisi Diadaliv alatt az Ismeretlen Katona mundérjával egyetemben hivatalosan eltemették.

Ezt a szellemi átalakulást — mint a Tűz nemzedékének kollektív élményét — ma már egész hatalmas irodalom dokumentálja. Viszont sokkal elhanyagoltabb terület, noha nem kevésbé fontos, ennek a kollektív háborús élménynek szubjektív, ha úgy tetszik: individuálpszichológiai keresztmetszete. Vaillant háborús „leveleinek“ könyvalakban kiadott gyűjteménye (*Letters á mes amis*, Flammarion, Paris) e tekintetben valóban hézagpótló. „Ezek a levelek — írta róluk Raymond Lefebvre — nemzedékünk passzív korszaka végén és aktív korszaka elején íródtak... Nagy vonalaiból határozottan kidomborodik nemzedékünk története, mely magába szívja egy öngyilkos század finom és émelyítő lehat, hirtelen megöregedett lealázó vértanúságában és lassankint eljutott az életért való lázongásig“.

A *Visite du Berger* mundért öltött költője először a rommálött északfrancia falvakat övező jelképes Erdőben, annak a haláltobzódás közepette is életesen átszellemült összhangjában keres lelki menedéket. Az ő Bakonya azonban nem búvóhely a közéleti és irodalmi hajsza elől, mint a mi Adynknál, de a fiatal élet menekülése

a biztos halál megsemmisítő tudata elől. „Még sohsem mentem keresztül ilyen éles érzéki válságon és hirtelen megvilágosodott előttem az erdő klasszikus romantikájának hatalmas ereje. Az antik költészet legelnyűttebb formái is megújíhódnak előttem... Barátaim, ne mosolyogjatok ezen az Erdőn, amely juhászlelket varázsol belém, mert ő az, ki még leginkább hasonlít rátok magas homlokával, ágai zenéjével... Látom Phidiast. De hova lett Caesar?... Csupán a művészet élheti túl mindezt, a művészet, melyet az ő hordáik elnyomorítanak s amelynek köszönhetik még a hódítók is nevük halhatatlanságát“. A csupasz hüvelyklasszicizmust, a l'art pour l'art-t még soha keserűbben nem gúnyolta és nem istenítette senki, mint akkor ez a pelyhedző állú francia gyalogos hadnagy, aki húshagyó kedden így elmélkedik: „Arra gondolok, hogy zónánkban ezrével vagyunk álarcos emberek, mindkét oldalon“. S közben már fel-felcsillámlik a felismerés: „A népek sorsa három féltucatnyi lárvában van“. Az Erdő után következik a menekülés a harc elől — a harcba. S a küzdelem végtelennek tetsző szakaszai között új érzések kavarnak, új felismerések lángolnak fel. A legelhatározóbb élmény a dolgozók és katonák testvériségének felismerése. Textilgyárban jár. „A gyár teljes üzemben: ime, a háború. A munkát szabályozó törvényeket nem alkalmazzák többé. A bérek nevetségessé, a munkanap végnélküli... A dolgozók ismeretlen háborút folytatnak, életük minden perce háború, s ez a küzdelem lassú bizonyossággal ássa alá egészségüket, alattomosan elsatnyítja fajtájukat s ők ennek a harcnak az árából élnek. A mi testvéreink ők“. Végül is hová jut Vaillant sokarcú háborús számkivetettsége aszociális tépelődéseiből? A könyv végkövetkeztetésnek szánt záró mondata leszújtó leszámolás a netán épségben maradt illuziókkal: „Az akcióban, az életben, férfiak és asszonyok között, fogom csak igazán érezni számkivetettségemet“.

Ehhez az élethez s akcióhoz, melyre a frontharcos eleinte csak a Hinterlandnak kijáró utálattal tud gondolni, a visszavezető utat a halál s a háborút követő események végzős látomásán keresztül találja meg Vaillant, a költő „Tizenhárom haláltáncával“, mely poézise legmaradandóbb alkotása.

A Haláltáncok költői lázongásától már egyenes az út a soha meg nem alkuvó és bele nem törődő frontharcos szerepváltozásához és — vállalásához: Vaillant közéleti tevékenységéhez. A parlagi értelemben vett irodalmi pálya hirtelen megszakadt, hogy átíveljen a közéletbe. Vaillantnál azonban mégiscsak elhagyott kedveséé: az irodalomé lesz az utolsó szó. Ez majd csak akkor válik el igazán, amikor az aktualitáson messze túlnövő jelentőségű cikkeinek gyűjteménye kötetbe foglalva ott lesz Jaurés cikkei mellett a haladó francia értelmiségi ember könyvespolcán. Ezt a Vaillant-t ezerkilencszázharminchét őszén temette az újarcú Franciaország. Ez a Vaillant a miénk. De éppannyira miénk az ismeretlen Vaillant: a poéta, a kortanú. (Mosonyi Ferenc)